

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Часом великих змін та випробувань для України став кінець ХХ та початок ХХІ ст. Пануючі в Радянському Союзі духовні цінності та орієнтири були рішуче відкинуті на узбіччя. Нові умови життя вимагали нових духовних настанов. Але відсутність цементуючої ідеологічної настанови, до якої так звикли радянські українці, стала причиною духовного розмежування населення. Частина його продовжувала жити в системі минулих духовних орієнтирів, ностальгуючи про порядок, колективізм, визначаючи суспільне більш значущим аніж особисте, індивідуальне тощо.

Ще одна частина, навпаки, критично-негативно оцінювала радянські духовні цінності, прагнула національно-духовного відродження, повернення до національних традиційних духовних основ. З'явилися серед населення і люди, для яких визначальним став принцип «мета виправдовує засоби», а провідним шляхом – матеріальні збагачення. Отримана свобода стала такою п'янкою, привабливою, бажаною, що все нове здавалося настільки досконалим, незвичайним, що без вагань підтримувалося та впроваджувалося в життя.

Формування та затвердження в суспільстві ринкової економіки, а на її базі нових взаємовідносин між людьми зумовило запровадження жорстких норм спілкування, раціонально-утилітарний підхід до принципів, стандартів духовного життя. Це було радикально протилежним тим особливостям, які характеризують менталітет українців, тому більшість населення України відчувала себе розгубленою, розчарованою, незатребуваною, «чужою».

Парадоксальність відрізняє духовний простір сучасної України. З одного боку, українці захопилися власною історією, відкрили прізвища співвітчизників, відомих у світі, але незаних в Батьківщині. Для них здавалося найважливішим занурення у світ українства, відчуття його змістовних сенсів, осмислення його місця в світі. З іншого, в Україні стрімко поширювалися негативні явища, особливо помітні в системі моралі – насильство, агресія, зухвале ставлення до прав людини та ін. Суспільство зіткнулося з жорстокістю, злостивістю, ненавистю. Українське суспільство поринуло у безодню аморальності, агресії, людиноненависті.

Реалії сучасного життя в Україні знищують сподівання найоптимістичніших людей на можливість змін на краще, розкривають неспроможність, нездатність та небажання владних структур вирішувати суспільні проблеми. Відсутність справжнього, а не показного, удаваного патріотизму провладних людей, їхня професійна непідготовленість до державницької праці, розуміння її як джерела власного збагачення руйнує останню віру української спільноти у покращення умов життєдіяльності, у панування в суспільстві закону – правового і морального.

На жаль, сучасній Україні бракує людей пасіонарних, лідерів, які б очолили суспільство, були б справжніми державниками, мали б визначену, науково обґрунтовану стратегію та тактику розвитку української держави. Крім того, і самі пересічні українці не надто переймаються питаннями власного вдосконалення. Панування моделі споживання характерно для більшості населення, яке чекає на краще від будь-кого – держави, влади тощо, не визнає потреби у власних змінах, власних перетвореннях.

Стандартизація, неспроможність самотійного визначення ціннісних настанов, втрата емпатії, манкуртизм тощо загострюють питання щодо спроможності населення адекватно оцінювати власні якості, а на підставі цього налаштовуватися на самовдосконалення. Цьому не сприяє й те, що менталітет українців, однією з провідних ознак якого є перевага емоційно-чуттєвого над раціональним, не сприяє раціонально-прагматичному аналізу позитивних або негативних наслідків власних дій. Захоплення гаслами, «укинутими» політиками, робить людину некерованою власним розумом.

Затверджена за радянських часів довіра до засобів масової інформації призводить до маніпуляції суспільною свідомістю, дозволяє легко спрямовувати на ту чи іншу (бажану) дію. Катастрофічно швидкий занепад рівня матеріального добробуту населення України ще більше занурює у вирій неспокою українське суспільство. Додає до стану наповненості суспільства негативними емоціями і почуттями й демонстрування матеріального добробуту публічних людей (світських презентацій, вечірок, святкувань тощо), які виставляють на показ інше, аніж у більшості життя, сповнене речами, які недоступні пересічній людині.

Очевидним є факт, що українська влада не зробила ставку на такий капітал, як людина. Вона не відчувала та до цього часу не відчуває потреби у розробці, формуванні, розповсюдженні таких ідеологічних настанов, які б зцементували українське суспільство, стимулювали підвищення національної самосвідомості. Навпаки, постійно так звана політична еліта поширює ідеї, вигукує гасла, які роз'єднують українську спільноту, загострюють вже існуючі протиріччя та народжують нові, не менш, а, може й більш загрозливі для національної єдності. Хоча саме ці люди повинні надавати зразки служіння Батьківщині, бути прикладом гідності, справедливості тощо – всіх чеснот, що притаманні моральній людині.

Але державно-політична «еліта» навіть не приховує, не соромиться своєї аморальності й, при всьому цьому, повчає українців, закликає їх до законослухняності, до служіння Україні, до людинолюбства. У той же час в суспільстві з'являються, а згодом й поширилися спроби втілення в життя «нової сучасної моралі», сутність якої полягає в тому, що сьогодні підвищується значущість зла. Саме воно, на відміну від добра, на думку деяких політиків та публічних людей, здатне забезпечити розвиток суспільства. Також пропагується твердження про те, що скромність – це пережиток, наявність якого не дозволяє людині реалізувати мету – досягнення успіху, зробити політичну, професійну кар'єру.

Процес морального зубожіння, яскраво з'явлений у принципі «все продається, все купується», неминуче призведе не просто до посилення кризи культури, а й до того, що, як підкреслюють провідні світові й вітчизняні культурологи, до загибелі держави, знищення нації.

У ситуації, яка характеризує життя сучасної України, особливої актуальності набуває питання пошуку шляхів подолання існуючого стану духовного життя. Одним із соціальних інститутів, які призначені формувати ціннісні орієнтації, духовний світ людини є система освіти.

Сьогодні в Україні функціонує традиційна мережа освітянських закладів, починаючи з дошкільних і закінчуючи вищими. Ця мережа була сформована ще за радянських часів, а за часів незалежності поширилася завдяки відкриттю чималої чисельності приватних навчальних закладів. Зміст та форми діяльності всіх освітніх інституцій визначає Закон України «Про освіту», згідно з яким метою освітянської діяльності є всебічний розвиток людини як особистості і як вищої цінності суспільства.

25 червня 2013 р. затверджено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2012 р. Головними ланками системи освіти в цьому документі визнані: дошкільна освіта, загальна середня освіта, освіта дітей з особливими освітніми потребами, позашкільна, вища та післядипломна освіта. Розроблено положення про освітній округ, навчальні заклади, про дистанційне навчання. Поставлені завдання для кожного різновиду навчальних закладів. Система освіти України, згідно стратегії, покликана реалізовувати таку мету (чомусь замість мети однієї, у стратегії визначено дві мети): підвищення доступності, якості, конкурентноздатності освіти згідно з вимогами інноваційного стабільного розвитку суспільства та економіки; забезпечення особистісного розвитку людини згідно її індивідуальних здібностей, потреб на основі навчання протягом життя. Також стратегія передбачає функціонування ефективної системи національного виховання.

Благі наміри, на жаль, не співпадають з дійсністю. Це, у першу чергу, пов'язано з якістю діяльності навчальних закладів. Традиційно це стосується створення матеріальної бази всіх складових системи освіти. Кошторис дошкільних закладів, шкіл, коледжів, професійно-технічних училищ, вищої школи та ін. настільки мінімальний, що виділення державою грошей вистачає на заробітну платню та оплату комунальних послуг. Звичайно, створити оптимальні умови для опанування сучасними інформаційними технологіями у подібній ситуації складно.

Проблемним є так звана оптимізація (насправді, скорочення) сільських шкіл, що негативно впливає не тільки на ускладнення індивідуалізації освіти, а й на здоров'є дітей, які не мають реальної можливості відпочинку, отримання їжі тому, що знаходяться в школі з 8-9 години ранку до 16-17 годин вечора. Значної уваги потребують і питання змісту середньої освіти. Як відомо, акцент на інформаційному спрямуванні навчання став підставою того, що учні засвоюють інформацію про конкретні факти та події, але втрачають здібність до аналізу, узагальнення. Важко помітити у системі шкільної та дошкільної освіти присутність орієнтації на здобутки

національної педагогіки як у змістовному відношенні, так і за формою. Забута педагогічна діяльність В. Сухомлінського, формально, частково використовується козацька педагогічна спадщина тощо.

Не відповідає сучасним вимогам і підготовка – загальноосвітня та професійна випускників професійно-технічних училищ. Як в минулому, так і сьогодні професійно-технічна освіта є неprestижною для молоді. Хоча не можна не помітити, що в сучасній Україні підвищується попит на висококваліфікованих робітників, але у свідомості населення залишається невисокою оцінка якості освіти, отриманої в цих навчальних закладах. До того ж, навчання в ПТУ проходить на застарілому як в матеріальному, так і в моральному відношенні обладнанні, а майстри-педагоги не володіють сучасними технологіями, не знайомі з матеріалами, які активно використовуються у виробничих процесах. Не вирішено питання гуманізації професійно-освітньої підготовки, відсутні цілісна система виховання.

Доводиться констатувати той факт, що загальноосвітня середня школа, професійно-технічні училища ще не формують у своїх учнів мотивацію і прагнення до навчання, потреби в знаннях. Ще більш тривожним є зниження морального рівня юнацтва, непомірне ставлення до навколишнього світу, впевненість в тому, що всі навколо є їхніми «боржниками», самовпевненість, невизнання авторитетів, крім тих, хто домінує у певному колі молоді.

Позитивні та негативні наслідки мають зміни у системі вищої школи. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.ст. вищі навчальні заклади України головну увагу стали приділяти розвитку інформаційно-репродуктивній спрямованості навчання. Майбутні фахівці-випускники вищої школи, безперечно, володіють значним обсягом інформації, відрізняються високим рівнем фундаментальних технічних та технологічних основ обраної професії. Вони є висококваліфікованими виконавцями, фахівцями, які здатні творчо виконувати свої обов'язки, забезпечувати вдосконалення галузі виробництва (матеріального або духовного), що відповідає їхньому фахові.

Разом з тим, орієнтація виключно на підвищення рівня професійної підготовки майбутніх спеціалістів, зосередженість навчального процесу на формуванні у студентів вмінь, навичок, практичне обумовило виключення зі складової діяльності вищих навчальних закладів виховного процесу, спрямовано на формування ціннісних орієнтирів особистості, в першу чергу, моральних та естетичних. Раціональна, утилітарно-прагматична людина, яка володіє інформаційним масивом, і, водночас, морально, естетично індіферентна, свій освітній потенціал може використовувати як в позитивно, так і негативно спрямовано. Задля власних інтересів вона здатна вийти за межі етичних норм, пояснюючи це значущістю мети, що ставить для себе. Більш того не є таємницею, що професіоналізм у царині певної галузі не виключає розв'язання етичних проблем, які сьогодні супроводжують вдосконалення цієї чи іншої галузі. Сучасні фахівці, на жаль, не готові не тільки до прийняття рішення, що відповідає загальнолюдським нормам моралі, але й до визнання значущості моральних проблем.

Структурні, технологічні, технічні нововведення в системі вищої школи, на жаль, торкаються тільки форми, а не змісту її діяльності. Практично вони загострюють процес розмежування навчання і виховання, ведуть до втрати гуманістичного сенсу навчання.

Підтвердженням цього є зведення до мінімуму кількості та обсягу фундаментальних гуманітарних дисциплін (етики, естетики, релігієзнавства тощо) у навчальних планах вищих навчальних закладів, віднесення їх до складу вибіркових дисциплін, що позбавляє майбутніх фахівців можливості торкнутися загальнолюдських норм та принципів суспільного життя. Також однією із причин, які ведуть до обмеження результативності процесу формування ціннісних орієнтирів молоді, здібності логічно мислити, передбачати не тільки матеріальну значущість своєї діяльності, а й її духовні наслідки, є зведення системи оцінки знань студентів до тестування (відкритого або закритого його варіантів). Зазвичай молоді люди легко оперуючи інформацією, втрачають здібність до роздумів, вони не привчені до аргументування, логічного висловлювання своєї думки, використання для цього мовного розмаїття.

Очевидним є і зменшення можливості спілкування між викладачем та студентом. Про це свідчить скорочення обсягу аудиторних занять, впровадження та поширення позааудиторних форм навчання, а також суттєве збільшення навчального навантаження викладачів. У зв'язку з цим згадаймо твердження послідовника Песталоцці А. Дістервега: «Сумне явище, коли голови учнів наповнені великою і малою кількістю знань, але вони не навчилися їх застосовувати» а також висновок В. Сухомлінського про високий рівень авторитету педагога та думку К. Ушинського про те, що без підтримки виховання навчання не може досягнути високих результатів, тому що саме виховання забезпечує формування особистості, її духовний світ.

Недооцінка значущості виховання є однією з причин того, що більшість фахівців, підготовлених вищою школою, пов'язують своє майбутнє тільки з кар'єрним ростом та високою заробітною платою. Серед них панують споживацькі настрої, упевненість у власній значущості. Необмежені, необґрунтовані претензії та відсутність розуміння неминучості важкої праці для досягнення успіху, призводять до розчарувань, депресій, озлоблення.

Саме завдяки підвищенню ефективності та результативності виховного процесу в вищих навчальних закладах може сприяти розв'язанню суперечності між професійною і духовною складовими сучасної особистості.